

SUS arrangerte i år Sigrid Undset-forelesningen for fjerde gang under vårens litteraturfestival på Lillehammer, også denne gangen med støtte fra Fritt Ord. I år er det 75 år siden Sigrid Undset og 100 år siden Bjørnstjerne Bjørnson fikk sine Nobelpriser i litteratur. For å markere dette inviterte vi professor Sture Allén, medlem av Svenska Akademien siden 1980 og dens leder fra 1986 til 1999. Hans foredrag ble tatt opp på bånd og skrevet ned av Arnfinn Engen, som også har oversatt teksten til norsk.

STURE ALLÉN: ”- FÅNGA DAGGDROPPIKEN OCH SPEGLA KOSMOS” OM NOBELPRISEN I LITTERATUR

Sigrid Undset og Nobelprisen

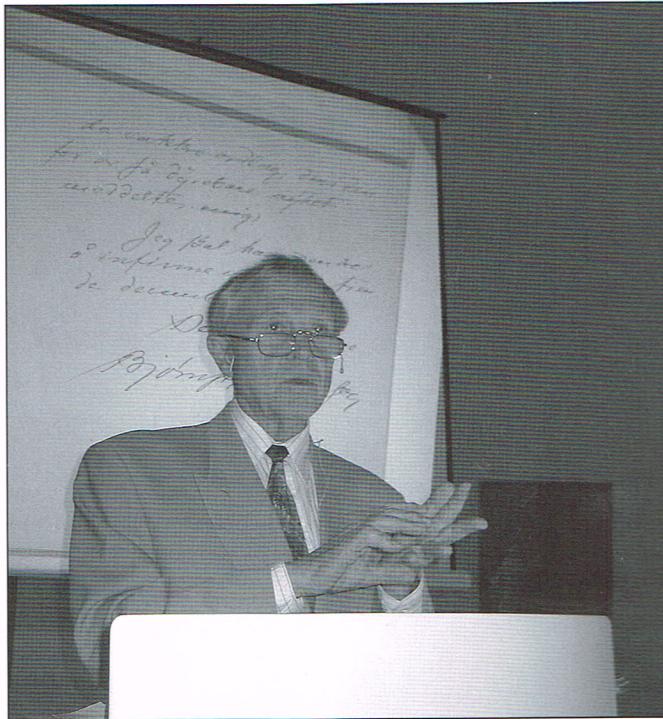
Da Sigrid Undset fikk vite at hun var tildelt Nobelprisen i litteratur, sendte hun et takketebrev til Stockholm. Det er sendt samme dagen som hun fikk beskjeden, den 13. november 1928 kl. 18.30 og er stilet til "Dikteren Karlfeldt." Dette er altså Erik Axel Karlfeldt, som var Svenska Akademiens faste sekretær den gangen. Hun skriver: "Tør jeg be Dem overbringe Svenske Akademiet min ærbødige tak. Sigrid Undset." Det er herlig å ha et slik dokument i arkivet, og at det er blitt litt utsydelig etter som årene går, det får man tilgi.

Men la oss gå tilbake til året 1922. Da ble Sigrid Undset for første gang foreslått til Nobelprisen i litteratur. Det var en danske som foreslo henne, Fredrik Poulsen, som tilhørte Danske Videnskabernes Selskab. Den gangen ble også Georg Brandes foreslått, men han fikk aldri prisen. En annen kandidat var Grazia Deledda fra Sardinia, som fikk den i 1926.

Svenska Akademien, som har 18 medlemmer, har en intern komité, kalt Nobelkomiteen, som består av tre, fire eller fem av Akademiens medlemmer. Denne komiteen forbereder Akademiens diskusjoner, men fattet aldri noen beslutning, det gjør selvsagt den samlede Akademien. Uttalesene kommer nå for tiden fra hvert medlem, den gangen var det en felles uttalelse fra Nobelkomiteen. I 1922 skrev komiteen følgende: "Sigrid Undset har høyst uvanlige friske, sterke og opprinnelige gaver som sjelskjerner og forteller." Dette er svært sterke ord. Videre nevnes hennes utrettelige og rike fortellerkunst. En liten kritikk kan anes når komiteen sier at hun kanskje ikke har en klar oppfatning om hvordan man konstruerer en fortelling, men den sier også: "Den troverdighet fra Undset gir sin middelalderverden, fortjener høye lovord." Og den tilføyer at "fru Undset utvilsomt har større begavelse enn de fleste av konkurrentene på listen." Det er uvanlig at man sier noe så vakkert, framfor alt den første gangen noen blir foreslått.

Det gikk noen år. I 1925 var det to medlemmer fra De Norske Videnskabers Selskap som foreslo Sigrid Undset. Denne gangen var uttalesen fra Nobelkomiteen svært kortfattet. Man noterte seg forfatterinnens i mange henseende høyst bemerkelsesverdige produksjon, men inntil videre ville man forholde seg avventende. I 1926 kom et nytt forslag, nå fra U.A. Motzfeldt i De Norske Videnskabers Selskap. Også denne gangen var komiteen kortfattet, men den roste igjen forfatterinnens store begavelse. På dette tidspunktet hadde den første delen av Olav Audunsson kommet ut, og komiteen ville vente til romanen var fullført. Derfor endret den ikke sin avventende holdning.

Så kom 1928, og da ble så mange som 36 ulike forfattere foreslått til Nobelprisen. Blant kandidatene var Thomas Mann, som fikk prisen året etter. Den som nå foreslo Sigrid Undset var Helga Eng, som var medlem av Vitenskapsakademiet i Oslo. Kommentaren fra Nobelkomiteens side var nå litt mer utførlig. Man talte om Undsets i høy grad merkelige begavelse, om en sjeldent evne til å tegne karakterer, om stor og fast psykologisk kunst. Dertil kom en overraskende rik og sikker sak kunnskap i de historiske romanene og begavelsen til virkelig å levendegjøre en fjern og glemt tid. Også nå kom det

Professor emeritus Sture Allén i Lillehammer Kunstmuseum.
Foto: Kristin Sandvik.

innvendinger fra enkelte av medlemmene, men ikke desto mindre sier man at Undsets dikterpersonlighet har en så uimotståelig storhet og makt at den synes å kreve Nobelprisens utmerkelse. Ett av medlemmene, professor Henrik Schück, skriver en spesiell uttalelse der han aviserer forslaget på Sigrid Undset, og det han bygger på er to forhold. Det ene er at han synes religionen spiller en altfor dominerende rolle i hennes middelalderromaner. Det andre er at psykologien i noen av hennes skikkeler gir ham inntrykk av en delvis uhistorisk konstruksjon. Schück hevder at den tilhører verken middelalderen eller vår tid. Likevel erkjenner han Undsets lærdom og ubestridelige fantasikraft.

Ved Akademiens sammenkomst 13. november 1928 ble det besluttet at prisen skulle tildeles Sigrid Undset, "förfämligast för hennes mäktiga skildringar ur Nordens medeltida liv". Da hun kom til Stockholm, var det Per Hallström, leder av Nobelkomiteen, som presenterte henne. Ifølge Hallström flyter Sigrid Undsets fortellinger fram som en flod, der det stadig kommer sideelver, som hun også redegjør for, til anstrengelse for leserens minne. Men bruset har naturens stadige friskhet, og i fosser og fall fortrolles man av elementets velde. Idet floden når havet, når Kristin Lavransdatter kjemper sitt liv mot slutten, kan man ikke klage over den lange vegen som samler slik overveldende storhet og dyp til hennes skjebne. Til disse scenene finnes det ikke mange motstykker i noen tiders diktning. Per Hallstrøm slutter med å si at det er i sin fulle kraft at Sigrid Undset mottar Nobelpisen i litteratur.

Prisvinneren holdt en meget kort takketale. Den er ikke dokumentert i Akademiens materiale, men i et brev bad hun om at den skulle være svært kort. Hun leverte også inn en kortfattet selvbiografisk notis, og der gjør hun spesielt rede for hva Ragna Nilsens skole hadde betydd for henne. "Skolen fikk stor betydning for min formning," skriver hun. "Den grundla i mitt sind en uutryddelig misstillelse til alt som smakte av utviklingstro, framskriftsglæde og programmer." Dette var "ideer som indgjød mig en bundløs skepsis." Hun skriver videre: "Hvorfor, ante jeg selvfølgelig ikke dengang og ikke længe etter". Til slutt siterer hun Augustin, som rettet noen ord til donatistenes leder. Donatistene var de som mente at kirkens hellighet berodde helt og fult på prestenes hengivenhet. Dette sitatet er på latin og lyder slik: "Securus judicat orbis terrarum." Det betyr: "Verdens dom er sikker."

Sigrid Undset dukker opp i Nobelhistorien igjen så sent som i 1948, og da i egenskap av en person som foreslår nye kandidater, en rett som alle som har fått Nobelpisen har. Den hun forslo var Johan Falkberget, men han fikk aldri prisen.

Nobels kriterier for prisen

For at det skal bli klart hvordan det i prinsippet går til når man nå, og til en viss grad også tidligere, utpeker Nobelpisvinnere, vil jeg beskrive bakgrunnen når det gjelder Nobels kriterier i testamentet, si litt om Nobel selv og litt om arbeidsgangen i Akademien.

Man har sagt mye om Nobelpisen. Det finnes dem som har

kalt den "The Nobel surprise for literature", og det kan man vel si er en ganske ytterliggående formulering. Det er også dem som har betegnet den som Nobels siste store oppfinnelse, og det er jo helt rett. Den har en gjennomslagskraft som ikke er mindre enn dynamittens.

Hvem var så Alfred Nobel? Han var kjemiker, han var entreprenør og en person med helt uvanlig store litterære og filosofiske interesser. Han studerte språk ved siden av det naturvitenskapelige og kunne russisk, tysk, fransk, svensk og var ikke dårlig i engelsk heller. Han hadde et veldig bredt perspektiv. Dessuten var han litt av en enstøing i sitt eget liv, men meget omtenk som i forhold til sine nærmeste. Framfor alt hadde han et svært humoristisk lynne og en drastisk formuleringskunst. Da hans bror Ludvig skrev til han på 1880-tallet og spurte om han ikke vil medvirke i en biografi om familien Nobel, henviste han til sin knappe tid og svarte: "Att skrifva biografier är mig under sådana omständigheter aldeles omöjligt, såvida de ej få vara signalementkorta, och sådana äro, tyckes mig, de mest vältaliga. T. ex. Alfred N. – Ynkligt halflif; borde hafva quäfts af menniskovänlig läkare då han tjutande gjorde sitt inträde i lifvet. Största förtjänster. Att hålla naglarne rena och att aldrig ligga någon till last. Största fel. Att sakna familj, gladt humör och god mage. Största och enda anspråk. Att ej blifva levande begravfen. Största synd. Att ej dyrka Mammon. Betydande händelser i hans lif. Inga." Etter dette skriver han: "Är det ej nog sagt och mer än nog?"

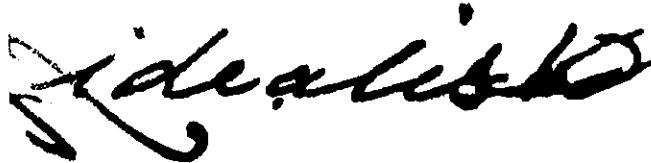
Nobel flyttet mellom mange metropoler: Stockholm, St. Petersburg, Paris og byer i Italia, ikke minst St. Remo. Hans testamente ble skrevet i 1895, året før han døde. Han etterlot seg en formue som i dagens penger regnet i svenske kroner var om lag to milliarder. Den første prisen som ble delt ut i 1901 var på 150.000 kroner. I dag er den på 10 millioner, noe som faktisk er litt over realverdiens av beløpet den gangen.

Testamentet fra 1895 nevner fem kriterier som prisutdelerne må forholde seg til. Prisen skal gis:

- Åt dem, som ... hafva gjort mensligheten den största nyta. Det er grunnkriteriet, og gjelder alle de fem Nobelpisene.
 - Under det förlupne året. Det kan vi ikke oppfylle helt og holdent. Tolkningen av dette kriteriet er at prestasjonen som belønnes skal være aktuell ved pristildelingen. Det innebærer blant annet at de som har gått bort ikke er aktuelle.
 - Intet afseende fastes vid någon slags nationalitetstillhörighet. Dette er svært viktig. Det var en bestemmelse langt forut for sin tid og førte til mange klager fra alle mulige hold.
 - Den, som inom litteraturen har producerat det utmärktaste. Dette og det følgende gjelder selvsagt bare for litteraturprisen.
 - I idealisk rigtning.
- Det store spørsmålet her er: Hva betyr idealisk retning? Jeg har en filologisk bakgrunn og har interessert meg for hva dette kan bety. Derfor har jeg gått inn i tekster fra Alfred Nobels tid, bl. a. av Strindberg. Han skriver i Tal till svenska nationen i 1910: "Vidare skulle pristagaren ha skrivit idealistisk

(senare tummat till idealistiskt som är något annat)." Strindberg gjör altså et klart skille mellom idealisk och idealistisk. På et annet sted, i Tjänstekvinnans son, har man også en klar belysning av dette. "De voro förträffliga ynglingar, idealistiskt anlagda man kallade, med vackra uppsåt och svärmande för okända dunkla ideal." Det finnes også flere eksempel. Det jeg spesielt legger vekt på er relasjonen mellom ideal og idealistisk. I et brev fra Strindberg til teatermannen August Lindberg sier han: "Ia september i år lämnar jag fem nya original. Ett sorgespel, en komedi, ett lustpel, två proverb. Kunna även lämnas tidigare. Personalen endast åtta personer: en kärin en fru två flickor (blond och brun) en gubbe du en älskare (idealisk) en d:o (realisk, ful)." Her ser man altså idealistisk som motstykke til realisk som viser til virkeligheten, det reelle.

Et annet eksempel på denne ordgruppen: "Men reformationen kom, hänsynslös, praktisk, materialisk, framgångsrik." Ordet materialisk var skapt ut fra material. Det er presis som når vi i dag sier moralisk, som betyr at det har med moral å gjøre. Man har en stor ordgruppe som er dannet med -isk til grunnord som slutter på -al. Jeg mener altså at idealistisk peker mot ideal. Spørsmålet er da: Hva er det for et ideal den gode Alfred Nobel tenkte på? Og da er vi tilbake til det første kriteriet, grunnkriteriet for alle de fem Nobelpriene: Prisene skal gå til dem som har gjort menneskeheden den største

«idealisk».

nytte. Nobel skriver ikke hva han mener med nyttre. Om det kan man ha ulike oppfatninger, både i samtiden og i historiens løp, men her et sted finnes det idealet som i alle fall jeg skiller ut.

I tillegg til dette kommer at de ordene som vi diskuterer er endret i testamentet. Nobel brukte først ordet "idealirad". Det er det forståelig at han endret, for dette ordet finnes ikke i det svenska språket. Det er mulig at han mente "idealiserad", men han endret det ikke til det, trolig fordi at han ikke ville ha fram den forskjønningen som ligger i idealisering. I stedet endret han det til "idealisk". Han må ha lagt det samme i ordet som Strindberg gjorde.

Det finnes fem Nobelpriiser, nemlig i fysikk, kjemi, medisin eller fysiologi, litteratur og fred, og fredsprisen deles ut i Norge. Både Nobelstiftelsen og prisutdelerne, ikke minst Svenska Akademien, får en stadig strøm av forslag om å opprette nye Nobelpriiser, i matematikk, filosofi, økologi etc., etc. Svaret er alltid nei. Det finnes ett unntak, Riksbankens økonomipris, som sprenger denne fronten om at man ikke skal fravike testamentet. Scientific American hadde for et par år siden en vitsetegning: "Den siste halvdelen av Alfred Nobels testamente er oppdaget, og det skal også være priser for

tennis, strikking og stand-up komikere." Prisen i økonomi går til svært fortjente personer men er ikke en Nobelpriis. Den er en pris opprettet av Sveriges Riksbank i økonomisk vitenskap til Alfred Nobels minne. Men for de fleste som er interessert i slike ting er det svært vanskelig å skille denne fra en Nobelpriis, ettersom den utdeles samtidig.

Svenska Akademien og prosedyren ved tildelingen av prisen

Prisutdeler er altså Svenska Akademien. Det er utrolig vanskelig å forklare folk ute i Europa eller andre steder i verden, at det kan finnes en innretning som Svenska Akademien, som er fullstendig uavhengig av alle andre innretninger, inkludert staten, myndighetene, bedrifter og interesseorganisasjoner, og at Akademien ikke trenger å ta noen som helst andre hensyn enn de litterære. Da jeg var fast sekretær og hadde gjester utenfra, kunne jeg liksom se at de dro på smilebåndet når jeg forklarte dette. De trodde ikke på meg. Men det er faktisk slik. Det går ikke an å ringe til statsministeren og si at man vil ha en viss person som prisvinner. For det første går slike meldinger ikke videre til oss, og for det andre ville vi ikke bry oss om det.

Svenska Akademien er helt uavhengig og har sin egen økonomi, ingen statsbevilgninger i det hele tatt. For det tredje velger Akademien sine egne medlemmer, ingen andre gjør det. Når noen dør, går det en måned, og så diskuterer man hvem man vil ha inn i stedet. Når Akademien har bestemt seg, går den faste sekretæren til kongen, som pleier å bekrefte det. Det finnes ett eneste unntak, og det var da Oscar II var konge. Den daværende faste sekretæren hadde en annen oppfatning enn flertallet i Akademien. Han fortalte kongen dette, og kongen fulgte forslaget til den faste sekretæren, og hindret dermed at Henrik Schück ble innvalgt. Men så fort det ble en endring i konjekturene, kom Schück inn. En annen regel er at når man har fylt 70 år, så skal man forlate stillingen som leder, og det var det jeg gjorde da jeg hadde vært fast sekretær i 13 år.

Svenska Akademien deler ut om lag 50 ulike priser hvert år. Det er et svært stort arbeid som blir gjort av medlemmene, som møtes hver torsdag kl. 17.00. Akademien er den største private støttespilleren i svensk kulturliv, iberegnet alle bedrifter og organisasjoner. Når det gjelder Nobelpriisen må man skille mellom dem som forvalter formuen, som er Nobelstiftelsen, og Akademien, som velger ut prisvinnerne. Det finnes ingen appellinstans, Akademienes beslutning står fast og kan ikke overprøves. Prisene i fysikk og kjemi deles ut av Vetenskapsakademien i Stockholm, prisen i medisin eller fysiologi av Karolinska Institutet i Stockholm og fredsprisen i Oslo av Stortingets Nobelkomite.

Den som ønsker en spesiell person som prisvinner, må komme med sitt forslag før 1. februar. Vi får forslag inn hele året, men 1. februar setter vi strek, og så teller vi hvor mange vi har. Alle som kommer senere legges i neste års pott. Det kommer inn om lag 200 forslag hvert år. De fleste er kjente

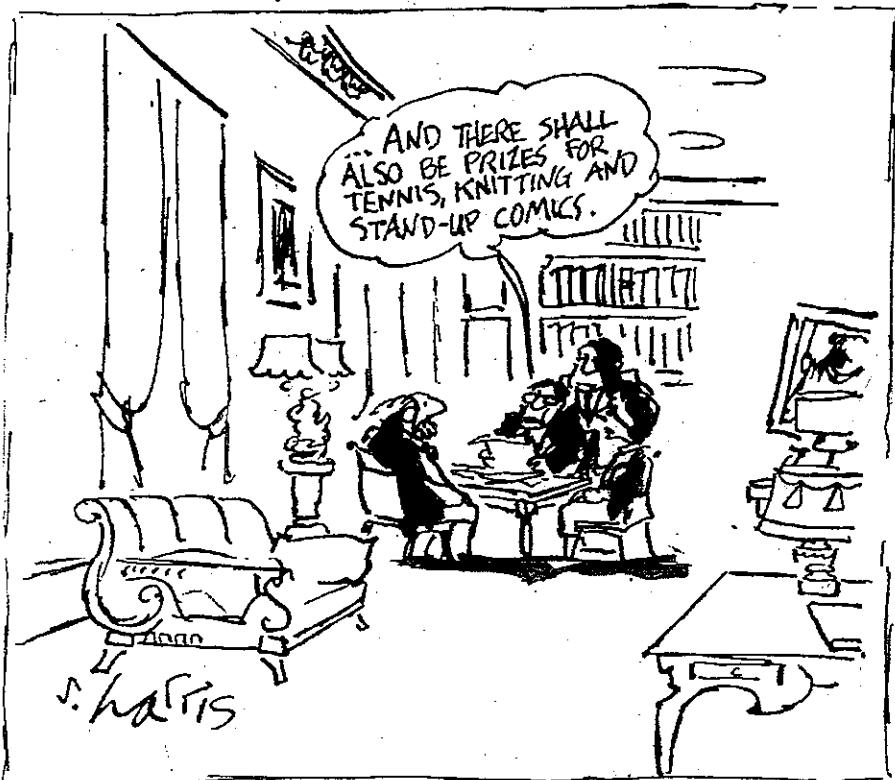
forfattere, men vi går i alle fall gjennom dem. Nobelkomiteen har i oppdrag først å fastslå at alle forslag er korrekte, i den forstand at de er kommet fra folk som er berettiget til å foreslå kandidater. Dette er medlemmer av Svenska Akademien og lignende akademier med samme formål, tidligere Nobelprisvinnere samt alle professorer i språk eller litteratur ved alle verdens universiteter. Dessuten formenn i forfatterorganisasjoner som er representative for sine kulturområder.

Nobelkomiteen reduserer denne listen til om lag 15 eller 20 navn og legger fram disse for Akademien midt i april. Så diskuterer man og arbeider videre, og på det siste møtet på våren, i slutten av mai, står det igjen fem navn som er årets hovedkandidater. Denne listen kommer som forslag fra Nobelkomiteen, og Akademien diskuterer og godkjenner eller godkjenner ikke og kan legge til et navn. Så leser man kandidatenes arbeider i løpet av sommeren dersom dette behøves, og når møtene begynner igjen midt i september, står Nobelpisen som et av temaene inntil man har et flertall. Dette er svært interessante diskusjoner. Det er jo et lite akademi med bare 18 medlemmer, så det er faktiske seminarer i vitenskapelig betydning. Man stemmer med lukkede sedler, og reglene sier at minst 12 av medlemmene skal avgjøre stemme, og den som får prisen skal ha mer enn halvparten av de avgitte stemmene. Det fungerer bra.

Så snart beslutningen er tatt, forsøker den faste sekretæren å ringe til prisvinneren. Nå er jo forfattere et reisende folk, så det er ikke alltid så lett å få tak i dem. Men man lykkes ganske ofte. Da jeg ringte Joseph Brodsky, som på den tiden bodde på Manhattan i New York, fikk jeg høre: "Dette er Joseph Brodskys automatiske telefonsvarer." Jeg sa: "Dette är Sture Allén från Svenska Akademien." Men da hadde han sittet og lyttet, og så var han der plutselig. Jeg kunne fortelle hva som hadde skjedd, og han sa, som praktisk talt alle sier, at han var svært glad, svært takknemlig, skulle komme til Stockholm for å hente prisen, og ba meg framføre en takk til Svenska Akademien. Vi ble senere gode venner.

En ting som er svært viktig er, at alt som gjelder Nobelpisen er hemmelig. Hvem som nomineres til prisen, holder vi for oss selv, og hele prosedyren skjer i hemmelighet i følge reglene. Dette er svært viktig, for prisen er av stor interesse for forlagene, så her må man være meget forsiktig. Det har fungert bra i de senere årene. Svenska Akademien følger en litt annerledes prosedyre enn den man har i Vetenskapsakademien og Karolinska Institutet. Dette er så store akademier, med flere hundre medlemmer, så der kan man ikke ha

THE SECOND HALF OF ALFRED NOBEL'S WILL IS DISCOVERED

Vitsetegning fra Scientific American.

en slik seminarlignende diskusjon som den vi har i Svenska Akademien.

Siden fastslår vi begrunnelsen for prisen. Svenska Akademien begrunner aldri valget av prisvinnere. Det eneste unntaket er Nobelpisen i litteratur. Der har vi tatt på oss å skrive en sammenfatning av et helt forfatterskap – på to linjer. Det kaller vi i blant på spør for kollektiv diktning. Det skjer på den måten at den faste sekretæren samrår seg med Nobelkomiteens leder og legger fram et forslag. Så tar man dette opp i Akademien, og det blir nesten alltid kritisert. Etter lang diskusjon har man til slutt en begrunnelse som er nesten identisk med den som ble lagt fram til å begynne med.

Noen eksempler på begrunnelser kan belyse hvordan man har sett på prisen i løpet av den tiden tildelingene har skjedd. Den som får Nobelpisen i år, 2003, blir Nobelsprisvinner nummer hundre. Det vanligste er at man refererer til prisvinnerens hjemstavn. Anatole France fikk den f. eks. i 1921 fordi man tilskrev ham "behag och franskt kynne". Sigrid Undset fikk den "förnämligast för hennes mäktiga skildringar ur Nordens medeltida liv". Om Naguib Mahfouz, som var prisvinner i 1988, sa man at han "har format en arabisk romankonst med allmänmänsklig giltighet". Gao Xingjian ble i 2000 berømmet fordi han "öppnat nya vägar för kinesisk romankonst og dramatik". Det er en svært vanlig modell at man knytter begrunnelsen til kultursfæren.

Det nest vanligste er at man taler om at prisvinneren har behandlet allmenngyldige spørsmål om menneskets vilkår. Camus i 1957 fikk Nobelpisen for at han "med skarpsynt allvar belyser mänskliga samvetsproblem i vår tid". Og japaneren

Kenzaburo Oe fikk den for at han gir "en skakande bild av människans belägenhet i nutiden".

Tidligere kunne man ofte henvise til ett spesielt litterært verk. I Knut Hamsuns tilfelle var det Markens grøde, for Hemingway var det Den gamle mannen og havet. Men dette har ikke skjedd i de siste 40 årene, for nå betrakter man mer hele forfatterskapet. T. S. Eliot fikk prisen i 1948 på grunn av sin rolle som banebryter, og lignende aspekter har man påpekt hos flere forfattere, f. eks. Hemingway som var en stilskaper eller Sartre som hadde utstrakt innflytelse. I blant har man også nevnt humor i begrunnelsen, f. eks. Steinbeck i 1962, for hans "medkännande humor". Szymborska i 1996 fikk Nobelprisen blant annet for den ironiske presisjon som preger hennes dikt. Om George Bernhard Shaw skrev man at hans "friska satir ofta med sig förenar en egenartad poetisk skönhet".

Den vakreste av alle disse prisbegrunnelsene er den som jeg har satt som overskrift på dette foredraget, og den fikk Harry Martinson da han delte prisen med Eyvind Johnson, "för ett författarskap som fångar daggdroppen och speglar kosmos". Det siste eksemplet på en prisbegrunnelse gjelder Imre Kertész, som i 2002 fikk Nobelprisen for et forfatterskap som "hävdar den enskildes bräckliga erfarenhet mot historiens barbariska godtycke".

Bjørnstjerne Bjørnson og Nobelprisen

I Bjørnstjerne Bjørnsens tilfelle kan Akademien også vise til en skriftlig takk, ikke et telegram men et håndskrevet brev datert Aulestad 21. november 1903. Det er stilet til Svenska Akademines sekretær, som da var Carl David af Wirsén. Bjørnson skriver at han er dypt rørt og ber mottageren overbringe hans ærbødige takk til Svenska Akademien. Deretter takker han særskilt for de vakre ordene Wirsén skrev til Bjørnson da han meddelte at han hadde fått prisen.

Om vi går tilbake til 1901, var Bjørnson aktuell allerede da, ikke som kandidat, men fordi han, sammen med Gabriel Monod fra Frankrike, foreslo forfatterinnen Malwida von Meysenbug som prisvinner. Hun hadde skrevet en bok som het *Memoiren einer Idealistin*, men det ble ingenting av dette forslaget. I 1902 ble Bjørnson foreslått første gang selv, og jeg er glad for at den som gjorde det var en göteborger, nemlig professor i litteratur og kunsthistorie Karl Warburg. Dessuten ble han foreslått av dosent ved Kristiania Universitet, Christian Collin. Dette året ble Henryk Sienkiewicz, som fikk prisen i 1905, også lansert og Arne Garborg, som derimot aldri fikk prisen.

I 1902 hadde Nobelkomiteen det problemet at både Bjørnson og Ibsen var foreslått. Man diskuterte først om man skulle dele prisen mellom dem. Men aller først bemerket man at begge var berømte forfattere, og at begges forfattervirksomhet var så vel kjent i Sverige, at en oppregning av deres arbeider var helt unødvendig. Man ble ikke helt enig om Bjørnson. Med hensyn til Ibsens senere produksjon sa man, at den til en viss grad karakteriseres av negativitet og

«Tjué fingre» - en duo bestående av Kristin Fyrand Mikkelsen og Gunnar Flagstad - bidro med musikk av Grieg og Debussy.

Foto: Kristin Sandvik.

gåtefullhet. Med negativitet mente man trolig hans samfunnskritiske arbeider, og med gåtefullheten mente man sikkert det symbolistiske innslaget som man for eksempel kan finne i *Fruen fra havet*. Dette passet på ingen måte i Wirséns verdensbilde, og Wirsén som var fast sekretær, hadde stor innflytelse. Han bygde på Boströms filosofi som var en slags idealisme. Gud var øverst, så kom kongen, så kom myndighetene, og så kom vi. Og alt, som på noen måte rokkes ved dette vakre hierarkiske systemet, vendte han seg mot. Dette var et avgjørende argument mot Ibsen, et avgjørende argument mot Tolstoj – og også i mange andre sammenhenger.

Nobelkomiteen kunne ikke oppnå enighet i valget mellom Ibsen og Bjørnson, og så kom spørsmålet opp om man skulle dele. Men da sa man at begge disse forfatterne var så store og betydningsfulle, at det kunne misforstås om man delte prisen; de skulle ikke ha en halv pris hver. I 1903 ble Bjørnson foreslått på nytt, også denne gangen av Warburg, dessuten av Werner Söderhjelm, professor i Helsingfors. Men Ibsen ble også foreslått, og dermed gikk man en ny runde om hvorvidt prisen skulle deles, og på ny kom man fram til at dette ikke skulle skje. Et nytt argument kom opp ved at Ibsen, i følge pålitelige kilder, nå var en helsemessig nedbrutt mann. Bjørnson sto derimot, tross sin høye alder, ennå i sin fulle kraft. Dette var selvsagt ikke avgjørende, men det var en del av argumentasjonen. Det ble trukket frem at Bjørnson var stor som episk og dramatisk skald og kanskje enda større som lyriker. Man gjennomgikk hans forfatterskap og konkluderte med at hans diktning alltid var sjeldent ren, at hans skaperkraft

var positiv, at hans verk aldri gikk til angrep men hadde et edelt innhold. Dette var presis de egenskapene Wirsén ville at en forfatter skulle ha. Og så sier han til slutt: "En skjønnere nasjonalsang eier intet land enn Bjørnsons Ja, vi elsker dette landet."

Det finnes et tillegg i uttalelsen som er ganske interessant. Det gjelder at man har lest i norske aviser om Bjørnson og hans endrede politiske holdning. Derfor tar man opp dette og skriver en kommentar der man sier presis hva vi ville ha sagt i dag, og også har sagt flere ganger, at Akademiens beslutning er bestemt av selvstendige litterære motiver og ingenting annet. Derfor bryr man seg ikke om det som er blitt skrevet om Bjørnsons politiske holdning.

Den 19. november 1903 ble Bjørnson tildelt prisen "såsom en gård åt hans ädla, storartade och mångsidiga skaldeverksamhet, som alltid varit utmärkt på en gång av ingivelsens friskhet och av en sällsynt själsrenhet". Wirsén fortsatte i samme stil, for det var han som holdt presentasjonstalen da prisen ble utdelt. Han talte om Bjørnsons geniale og verdensberømte poesi, som hadde dype røtter i natur og folkeliv og som forener "etik och poetisk hälsa". Legg merke til denne formuleringen.

Bjørnsons takketale er svært interessant på flere måter. Han sa, at han oppfattet prisen som en gave fra folk til folk og at etter den lange kampen, som han hadde ført for Norges likestilling i unionen og som ofte hadde vekket sterk motvilje i Sverige, var det som nå hadde skjedd en ære for Sveriges navn. Men så går han inn på det som er selve kjernen og legger fram sitt syn på hva diktingens oppgave er. Han sier at han ser menneskeslektens utvikling som et endeløst tog som drives fram av en slags tvang, en slags lengsel. Først skjer dette instinktivt men etter hvert mer og mer bevisst, og bevisstheten baseres først og fremst på erfaring under togets gang. Det er dette som er diktingens oppgave, nemlig å vise hva som er til skade og hva som er til gavn.

Deretter nevner Bjørnson to andre diktere som han setter svært høyt. Først nevner han sin "gamle syke ven" og sier at han "har tændt en rekke høie fyrtårn langs den norske kyst" og at de "lyser verdensvidt." Den andre kaller han "den store gamle hos vor nabo i øst". Han tillegger: "Begges sjæle, begges lange arbeidsdag har havt en voksende tendens, voksende som lysfaklerne i aftenvinden." Her får han inn både Ibsen og Strindberg i sin tale og hilser begge to.

Bjørnson dukket opp en gang til i Nobelhistorien, nemlig i 1908 da man diskuterte om Selma Lagerlöf skulle få prisen. Dette var en vanskelig oppgave for Akademien. De som var i mot, mente at sammenlignet med Bjørnson var Selma Lagerlöf av underordnet interesse. Likevel fikk hun prisen året etter, i 1909.

To ganger har prisvinneren avslått å ta imot prisen. Den første var Jean-Paul Sartre i 1964. Den andre var Pasternak, som først skrev et overstrømmende takkebrev til Akademien men siden ble tvunget til å skrive ett der han avslo. I 1989 hadde jeg den store gleden i Akademiens festsal å overlevere Nobelmedaljen til hans sønn, Evgenij, og derigjennom fikk i alle fall familien den utmerkelsen som den fortjente.

En som framsto med en egen holdning var George Bernhard Shaw. Han ville skille mellom selve utmerkelsen og prissummen og skrev: "For utmerkelsen har jeg bare en varmt takk, men pengene er som en livbøye kastet til en svømmer som alt har nådd stranden i sikkerhet."

Ikke verdensmesterskap i litteratur

Til slutt vil jeg understreke at Nobelpisen i litteratur ikke er det samme som et verdensmesterskap i litteratur. Det finnes altfor mange, jeg vil ikke si altfor gode, men svært gode forfattere. Alle kan ikke belønnes. Vi streber etter å utmerke eksepsjonelt bra forfattere. Det andre er at jeg vil understreke at prisen ikke kan tildeles de som er døde eller som dør like etter at de har publisert et framstående verk. Det var derfor umulig for den tidens medlemmer å gi Kafka prisen, eller Proust, eller Rilke.

Under Nobelfesten i Stockholm er det slik, at når man samles i Stadshuset, utbringer kongen først en skål for donator Alfred Nobel, så utbringer Nobelstiftelsens leder en skål for kongen, og så setter det i gang. I løpet av kvelden holder én prisvinner i hver kategori en kort takketale. Da Isaac Bashevis Singer holdt sin takketale i 1978, kom han inn på hvorfor han tok til å skrive for barn. Han sa at det finnes fem hundre grunner, men for å spare tid nøyde han seg med ti: "Nr. 1: Barn leser bøker, ikke anmeldelser. De blåser i kritikerne. Nr. 2: Barn leser ikke for å finne sin identitet. Nr. 3: De leser ikke for å befri seg fra skyld, for å slukke tørsten etter opprør, eller for å kvitte seg med fremmedgjøring. Nr. 4: De har ingen nytte av psykologi. Nr. 5: De avskyer sosiologi. Nr. 6: De forsøker ikke å forstå Kafka eller Finnegans Wake. Nr. 7: De tror fortsatt på Gud, familien, engler, djevler, hekser, troll, logikk, klarhet, skilletegn og annet slikt foreldet stoff. Nr. 8: De elsker interessante historier, ikke kommentarer, manualer eller fotnoter. Nr. 9: Når en bok er kjedelig, gjesper de åpent uten blygsel eller redsel for autoriteter. Nr. 10: De venter seg ikke at deres elskede forfattere skal redde menneskeheden. Unge som de er vet de, at det ikke står i hans makt. Bare voksne har slike barnslige illusjoner.

Dette er en stil helt i Alfred Nobels ånd.